

De wijsheid van Jesus Sirach

Een vergeten joods geschrift

PANC BEENTJES

 DAMON

Inhoud

Afkortingen	7
Woord vooraf	9
Inleiding	11
Wijsheidsliteratuur	
Deel 1	
Het geschrift van Jesus Sirach: een nadere kennismaking	
1. De lotgevallen van een oud geschrift	21
2. De wereld van Jesus Sirach	28
3. Jesus Sirachs zelfportret	37
4. De opbouw van het boek Jesus Sirach	51
5. Verschillen tussen de Hebreeuwse en de Griekse tekst en de gevolgen daarvan	59
Deel 2	
Teksten nader bekeken	
6. Alle wijsheid komt van God (Sir. 1:1-10)	75
7. Eerbied voor je ouders (Sir. 3:1-16)	82
8. De juiste levenshouding (Sir. 3:17-31)	87
9. Vecht tot aan je dood voor gerechtigheid (Sir. 4:1-10)	94
10. De schriftgeleerde en de filosofen (Sir. 15:11-20)	101
11. De scheppingsverhalen opnieuw gelezen (Sir. 16:24-17:4)	109
12. Het Hooglied van Vrouwe Wijsheid (Sirach 24)	118
13. Over man en vrouw (Sirach 25-26)	125
14. Koester geen wrok (Sir. 27:30-28:7)	132
15. God is niet om te kopen (Sir. 35:14-26)	136
16. Een gedurfde visie op de geneeskunst (Sir. 38:1-15)	141
17. De <i>Lof der Vaderen</i> (Sirach 44-50)	149
18. Een portret van Elia (Sir. 48:1-11)	155
19. Het slotwoord van Jesus Sirach? (Sirach 51)	163

Deel 3**Thematische beschouwingen**

20. Armoede en rijkdom	169
21. Profetie bij Jesus Sirach	178
22. Profeten en profetie in de <i>Lof der Vaderen</i>	186
23. Vriendschap. De visie van een wijsheidsleraar uit de tweede eeuw voor Chr.	196
24. Over God, goed en kwaad – de theodicee	208
25. Umberto Eco's <i>De Naam van de Roos</i> en Jesus Sirach	218

Verklarende woordenlijst	223
---------------------------------	-----

Verantwoording	225
-----------------------	-----

Register van bijbelplaatsen	228
------------------------------------	-----

Woord vooraf

Een flink deel van mijn academisch leven ben ik intensief bezig (ge-weest) met het boek dat een zekere Jesus Sirach, een wijsheidsleraar uit Jeruzalem, in de tweede eeuw voor het begin van onze jaartelling in het Hebreeuws heeft geschreven. Dit geschrift bleek zo boeiend dat het mij, ook na mijn promotie in 1981, niet meer heeft losgelaten. Het heeft in de loop van de jaren daarna tot heel wat publicaties geleid, zowel in wetenschappelijke tijdschriften en boeken als in meer populair-wetenschappelijke media.

Omdat een groot aantal van deze opstellen slechts met moeite of helemaal niet meer te achterhalen is, heeft dat mij ertoe gebracht om ze te bewerken en ze bijeen te plaatsen. De wetenschappelijke bijdragen zijn inmiddels gebundeld in *Happy the One who Meditates on Wisdom (Sir. 14:20). Collected Essays on the Book of Ben Sira* (Contributions to Biblical Theology and Exegesis, 43), Leuven 2006.

De meer populair-wetenschappelijke artikelen over het geschrift Jesus Sirach (ook wel aangeduid met de naam Ben Sira of Ecclesiasticus) zijn nu bijeengebracht in dit boek. Het opent met een korte, algemene inleiding op het verschijnsel wijsheidsliteratuur. Daarna volgt een deel waarin het geschrift vanuit verschillende invalshoeken nader wordt voorgesteld. Het grootste deel van deze bundel bestaat uit een nadere kennismaking met dertien representatieve passages uit het boek Jesus Sirach. De bundel wordt afgesloten met een zestal opstellen waarin bepaalde thema's uit het wijsheidsgeschrift worden besproken.

Doorgaans wordt geciteerd uit *De Nieuwe Bijbelvertaling* (2004) waaraan ik als vice-voorzitter van de Begeleidingscommissie meer dan dertien jaar heb meegewerkt. In een aantal gevallen is gebruik gemaakt van de *Willibrordvertaling* (1995). Graag dank ik het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting voor de toestemming die zij mij verleenden om uit deze uitgaven te citeren. Wanneer van deze edities wordt afgeweken, volgt altijd een toelichting. Tevens dank ik de uitgevers die onmiddellijk toestemming ver-

leenden voor overname of bewerking van bij hen verschenen publicaties.

Zeist, augustus 2006

Inleiding

Wijsheidsliteratuur

Om een of andere reden schijnt de term ‘wijsheidsliteratuur’ bij sommige mensen onmiddellijk associaties op te roepen met ‘conservatieve theologie’. Soms wordt zelfs de kwalificatie ‘reactionaire theologie’ in de mond genomen. Het is daarom nodig om aan het begin van een bundel opstellen over het wijsheidsgeschrift van Jesus Sirach een algemene inleiding op het begrip wijsheid en de internationale reikwijdte van het verschijnsel wijsheidsliteratuur op te nemen.¹

Wijsheidsteksten ontstaan, wanneer mensen gaan nadenken over de mogelijkheden en de grenzen van hun bestaan en zij deze variëteit aan ervaringen gaan systematiseren. Vooral het zoeken van onderlinge verbanden – in termen van oorzaak en gevolg – speelt daarbij een grote rol. Zij willen niet alleen voor zichzelf, maar zeker ook voor anderen vastleggen hoe de contouren van een geslaagd leven eruit (zouden moeten) zien. Overal in de wereld van het oude Nabije Oosten, de wereld van de bijbel, is op deze manier nagedacht over het leven en uiteraard ook over de dood. Het spreekt daarom vanzelf dat ook in het oude Israël – gezien zijn centrale ligging in de zgn. ‘vruchtbare halve maan’ – de wijsheid intensief is beoefend en in een grote hoeveelheid literatuur is vastgelegd.

De vorm waarin het wijsheidsdenken onder woorden wordt gebracht is heel verschillend. Een van de oudste vormen is het opstellen van *lijsten*, dat later uitgroeide tot een soort systematische natuurwetenschap (Job 39-41). Maar ook de fabel (Recht. 9:8-15)², het raadsel (Recht. 14:11-19) en de novelle (Genesis 37-50; Ester; Judit) weerspiegelen heel duidelijk het milieu van de wijsheidsbeoefening. Het meest gehanteerd echter werd de *spreuk*, hetzij als kor-

1 Voor een uitvoeriger inleiding zie: E. Eynikel (red.), *Wie Wijsheid zoekt, vindt het Leven. De wijsheidsliteratuur van het Oude Testament*, Leuven/Boxtel 1991.

2 Het boek Rechters wordt in eerdere vertalingen meestal aangeduid met Richteren.

Deel 1

Het geschrift van Jesus Sirach: een nadere kennismaking

1. De lotgevallen van een oud geschrift

De waardering voor het boek van Jesus Sirach – vroeger meestal bekend onder de Latijnse naam ‘Ecclesiasticus’ – verschilt van kerkgenootschap tot kerkgenootschap. Dat wordt heel duidelijk, wanneer men een bepaalde passage eruit wil opzoeken of het geschrift wat uitgebreider wil leren kennen. ‘De Wijsheid van Jesus Sirach’ is namelijk in lang niet elke bijbeluitgave opgenomen. Het boek is standaard alléén in rooms-katholieke bijbels te vinden. Daarnaast is het ook opgenomen in *speciale* reformatorische bijbeledities waar – in navolging van de Lutherbijbel uit 1543 – in een apart gedeelte de zgn. *apocriefen* staan gedrukt.

In de rooms-katholieke traditie is het boek Jesus Sirach – samen met de boeken Tobit, Judit, 1 en 2 Makkabeeën, Wijsheid van Salomo en Baruch – in het Oude Testament opgenomen onder de verzamelnaam ‘deuterocanonieke geschriften’. Deze zeven boeken komen namelijk niet voor in de Hebreeuwse tekst van het Oude Testament, maar wél in de Griekse Septuaginta, de oudste bijbelvertaling ter wereld, waaraan men omstreeks het jaar 250 voor Chr. in de Egyptische stad Alexandrië is begonnen. Eerst werden de vijf boeken van Mozes (of Pentateuch) uit het Hebreeuws in het Grieks vertaald.¹ De vertaling van de rest van het Oude Testament in het Grieks heeft zich over vele tientallen jaren, waarschijnlijk in totaal over een kleine anderhalve eeuw, uitgestrekt. Er hebben dus meerdere vertalers aan de Septuaginta meegewerkt, waardoor de kwaliteit van de vertaling van boek tot boek sterk verschilt.

Deze Septuaginta, de Griekse vertaling van het Oude Testament voorzag in een behoefte. Het aantal joden dat zich reeds in de derde eeuw voor Chr. over het gebied van de Middellandse Zee had verspreid was aanzienlijk; verreweg de meesten van hen woonden in Egypte. De omgangstaal daar was het Grieks, zodat kennis van

1 Uitvoerig hierover: Dr. Th. M. de Wit-Tak, *De oorsprong van de Griekse bijbel. De brief van Aristeeus over het ontstaan van de Septuagint* (Christelijke bronnen 7), Kampen 1995.